

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ BUCA EĞİTİM
FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ
ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN MAHALLEYE MEVKUF
ADLI HİKÂYESİNİN TAHLİL ÇALIŞMASI

ÖDEV

HAZIRLAYAN:
GÜRKAN BİLGİSU

İZMİR – 2013

ÖNSÖZ

Türk edebiyat tarihi açısından önemli bir yer tutan Servet-i Fünûn edebiyatının roman ve hikâyede en önemli temsilcilerinden olan Halit Ziya Uşaklıgil hiç şüphesiz edebiyatımızda daha çok romanları ile tanınmış bir şahsiyettir. Servet-i Fünûn ve Türk edebiyatında modern romanının kurucusu kabul edilen Halit Ziya yalnızca romanları ile değil hikâyeleri de ile Servet-i Fünûn ve Türk hikâyeciliği açısından son derece önemlidir

Roman ve hikâyelerinin yanında mensur şiir, edebiyat tarihi, edebi hatıra gibi türlerde de eserler veren değerli yazarımızın bu çalışmada Solgun Demet adlı hikaye kitabı içerisinde 7. Sırada yer alan Mahalleye Mevkuf adlı kısa hikayesinin inceleme ve tahlilini yapmaya çalışacağız.

Hikâyenin ele alınış biçimi, üslup ve dönemin izlerini taşıyan yanları, olay örgüsü ve teknik özellikleri bakımından nasıl hazırlandığına dair inceleme ve tahlil yapmaya çalışacağımız bu eserde Zeynep Kerman ve Ömer Faruk Huyugüzel'in Halit Ziya ve eserleri hakkında çalışmalarından faydalanma yoluna gitmekle beraber elektronik ortamda yer alan ve güvenilirliğine inandığımız çeşitli tez çalışmalarından da faydalandık. Türk edebiyatının simge isimlerinden olan Halit Ziya ve eserine yakışır bir tahlil yapabilmek en büyük arzumuzdur.

Gürkan Bilgisu

İzmir – 2013

MAHALLEYE MEVKUF

Ömer Faruk Huyugüzel Edebiyatımızın Zirvesindekiler – Halit Ziya Uşaklıgil adlı eserinde Halit Ziya Uşaklıgil’in küçük hikâyeleri beş başlık altında toplamıştır:

- Aile Hikâyeleri
- Aşk Hikâyeleri
- Fakir ve Mahrum İnsanların Hikâyeleri
- Hayvan Sevgisini Anlatan Hikâyeler
- Töre Hikâyeleri

Uşaklıgil küçük hikâye alanında da oldukça başarılı eserler ortaya koyar. 1897 – 1899 İkdam ve Sabaha gazetelerinde yazdığı küçük hikâyeler edebiyatımızda bu türün ilk güzel örnekleri kabul edilir. Yazarın hikâyeleri 17 kitapta toplanır. Biz de Ömer Faruk Huyugüzel’in “Fakir ve Mahrum İnsanların Hikâyeleri” başlığı altında belirttiği ve Solgun Demet adlı kitapta yer alan Mahalleye Mevkuf adlı eseri ele alacağız:

1901 yılında kitap halinde basılan Solgun Demet yazarın 17 hikâye kitabından 5.cisidir. Halit Ziya’nın bu kitabında 7. Sırada yer alan Mahalleye Mevkuf adlı hikâye ise adanmışlık temasını işleyen hikâyelerinden birisidir. Mahalleye Mevkuf (Mahalleye vakfedilmiş) anlamı taşır. Zaten eserin ismi ile muhtevası tamamen uyuşmaktadır. Hikâye mahalle ablası diyebileceğimiz Şerife isimli bir kızın mahalle ile olan ilişkileri üzerine kuruludur. Şerife’nin babası olan Salim hoca ve ailesinin içinde bulunduğu sosyal yapıyı ortaya koyan bir epizottan sonra geriye dönüş tekniği kullanılarak 18 yıl öncesine yani Şerife’nin bebekliğine dönülür:

“Şerife henüz ortada yokken, onun validesini eskice püsküce hep buna benzer bir nakaratla tercüme-i merhamet olunurdu. Sonra ortaya daha acınacak bir Şerife çıkınca hissiyat-ı merhametin masruf-lehini değiştirdiler”

Şerife’nin doğumundan önce yani geriye dönüş tekniğinden evvel yazar bize bir Salim hoca portresi çizer. Salim hoca küçük evinin alt katında attarlık yapar. Mahalleli Salim hocaya “Doğrubasmaz” lakabını takmıştır. Yazar bu durumu şöyle açıklar:

“ Sağ ayağının biraz içeri çarpık basmasından vesile bulunarak ona kim bilir hangi kocakarı tarafından ihda olunan bu unvan Salim Hoca’nın maneviyatında büyük bir zehap usule getirerek mutlaka ‘Doğrubasmaz’ la vuku bulan on paralık bir alışverişte sekiz paralık bir hile vücuduna kanaat vardır.”

Salim hocanın kendisine takılan lakaptan olan hoşnutsuzluğu ve bu durumu tersine çevirmek için yaptığı küçük şeylerden söz eden yazar toplumun önyargılarının kolay kolay değişmeyeceğini aslında eserinden başında bize anlatır. Salim hoca toplum tarafından cimri ve düzenbaz damgası yemiş birisi olarak karşımıza çıkar. Yazar tüm bunları aktarırken gözlemci bakış açısını kullanır ve kahramanlarla olaylara karşı tarafsız kalıp sadece yansıtıcı bir tablo çizme gayesi güder.

Daha sonra Şerife'nin bebekliğine dönüş başlar ve 18 yıl öncesine dönülür. Yazar Şerife'nin kaderini en başından çizer aslında:

“Ta doğar doğmaz başladılar onun bir yüzük kadar küçük ağzına dokunarak: ‘Zavallı yavrucak! Baban başına bir altın nazarlığı da mı çok gördü! ‘ dediler.”

Daha sonra yazar Şerife'nin nasıl mahallenin ablası olmaya başladığını anlatmaya başlar. Sanki burada mahalleli doğuşundan itibaren Şerife'ye hizmet gördürmeyi kendilerine vazife edinmiş gibidir.

Örneğin; Şerife henüz bebekken gezmeye gidecek bir kadının bebeğine süt versin diye Şerife'nin annesini çağırırlar. Annesi Şerife'nin karnını herhangi bir şekilde doyurduktan sonra, o annesine mahzun mahzun bakarken annesinin kucağına başka bir çocuk verirler.

Burada dikkatimizi çeken nokta Şerife'nin ilerde yaşayacaklarına dair ipuçlarının bu mahzun bakışlarında ve annesi tarafından yarım yamalak beslenip bir başka çocuğun karnının doyurulmasında gizlidir. Yazar elbette tüm bu kurguyu maksatlı olarak bize verir. Aslında Şerife'nin yaşamı ve mahalleye mevkufiyeti hiç bitmeyecektir. Bu bakımdan Şerife'nin bu mevkufiyetini 4 aşamada ele alabiliriz:

- Bebeklik
- Çocukluk
- Gençlik
- Evlilik

Bebeklik dönemine dair olayı yukarıda zaten vermiştik Yazar Şerife'nin çocukluk dönemi olarak nitelendirdiğimiz dönemini şu sözlerle başlatır:

“ Daha sonra Şerife biraz büyüyünce başka türlü kıymet kesp etti. O aralık bütün mahallenin oyuncacı oldu. Eğlendirilecek çocuklar için Şerife celp olunur, dükkâna: “Şerife'yi istiyorlar, küçük hanımla oynayacak.” Tembihi gönderilirdi. Mahallede beş on gün odasından çıkarılmayacak bir hasta çocuk olsa sevabı seven komşulardan birisi validesinin hatırına Şerife'yi getirir: “Sıkılmasın çocuk Şerife'yi getirin de eğlendirin!” nasihatini verirdi.”

Yazar Şerife'nin tüm bu istekleri geri çevirmemesine değinir ve bu konuda yorumda bulunmadan durumu ifade eder. Bu da realizmin gereklerinden objektif bakış açısının güzel bir örneği sayılabilir.

Şerife'nin kendisi bir hizmetkârmiş gibi kullanılmasına ve pek çok defa çocuklar tarafından kötek yemesine rağmen ertesi gün aynı eve hiçbir şey olmamış gibi gitmesine de yer veren yazar Şerife'nin anne ve babasının bu durum karşısındaki tutumunu şöyle ifade eder:

“Buna ne annesi ne babası itiraz etmezlerdi. Çocuklarına mahallede isabet eden hisse-i vazifenin zilletini duymazlardı, bilakis Şerife kibar çocuklar ile oynuyor, bütün mahalle Şerife'yi seviyor, itminani ile kalben bir gurur bile hissederlerdi...”

Eserde bir bütünlük içerisinde ilerleyen olay örgüsünde Şerife'nin adanmışlığına bir süre ara vermesine sebep olan bir olay meydana gelir. Şerife'yi bir gün kolundan tutup ağlatarak babasının dükkânına getirirler ve kız babasını görünce hıçkırıklara boğulur. Eserin bu bölümünde Salim hoca babalık vasıflarını yerine getirmeye başlar ve Şerife'yi artık mahallelinin evine göndermek yerine ona okuma yazma öğretmeye başlar. Bu durum iki ay boyunca böyle sürecektir. Ta ki bu duruma sebep olan Şadiye'nin babası Mükerrerem Efendi gelip Salim hocaya Şerife ile birlikte kendi kızına da okuma öğretmesini teklif edene kadar.

“Ertesi günden itibaren dükkânın önünden geçenler Salim hocanın karşısında iki çocuk görmeye başladılar. Hatta üçüncü gün mahalle mektebinin hocalığını ifa eden İmam Efendi bile dükkânın

önünden geçerken başını kapıdan uzatıp: ‘ Aferin Salim hoca! Yavaş yavaş attarlık mektep hocalığına dönecek galiba ?... Lakin hocalıkta doğru basmalı.’ Demişti.”

Yine yukarıdaki paragrafta toplumsal yapıda yer alan bir taşlama İmam Efendi ağzından bize akseder. Topluma göre herkes kendi işi ile ilgilenmeli başkalarının işine burnunu sokmamalıdır. İmam efendinin kendisini eleştirmesine katlanamayan Salim hoca okuma öğretme işinde vazgeçer. Bunun üzerine Şadiye’nin babası Mükerrerem Efendi Şerife ile Şadiye’yi birlikte mektebe göndermeyi ve Şerife’nin orada Şadiye’ye ablalık etmesini teklif eder. Burası Şerife’nin gençlik dönemi olarak ele alacağımız bölümüdür.

“Şerife, Şadiye Hanım ile beraber mektebe verildi. Her sabah dükkândan çıkar, koşa koşa pembe eve gider, ekseriyetle Şadiye’yi uykudan uyandırır ve onu alarak mini mini bir lala vakarıyla mektebe götürürdü.”

Halit Ziya’nın eserlerinde sık kullandığı kelimelerden olan “mini mini” ikilemesi burada da karşımıza çıkar ve Şerife’nin mektep yıllarında da kendisini birilerinin hizmetine adadığına vurgu yapılır. Şerife mektepte yalnızca Şadiye’ye değil zamanla tüm çocuklara ablalık yapmaya başlayacaktır. “Şerife artık bütün mahalle kızlarının kalfasıydı.” Cümlesi bu durumu bize izah eder.

Senelerce süren bu durumdan sonra yazar bizim Şerife’nin evlilik dönemi olarak ele alacağımız kısmı adeta bize haber verir:

“Şerife’nin artık tesettürüne lüzum görülüp mektep hayatına hatime çekmek icap ettikten sonra dükkâna yine haberler gitmeye başladı: Mahallede ne zaman bir bayram yahut düğün için bir hazırlık görülecek olsa, ne zaman biçime dikime müteallik bir iş zühür etsé Doğrubasmaz’ın Şerife düşünülür, derhal evden biri arkasına yeldirmesini, başına örtüsünü alarak Salim hocanın dükkânına müracaat eder...”

Gördüğümüz gibi Şerife’nin mahalleli gözündeki yeri değişmeyecektir. Mahalleli Şerife’nin tüm bu hizmetlerine rağmen ona bir lütufta bulunmaz Salim hocayı zengin sandıklarından sürekli kızcağıza babasının servet-i mektumundan söz ederlerdi. Tüm bunların sonucunda Şerife’de babasına kin güder duruma gelir. Bu durum olay örgüsünün ilerleyişinde karşımıza Salim hocanın çaresizliğini çıkaracaktır.

Şerife’nin yaşamını 4’e ayırıp incelerken gençlik dönemine geçiş kısmında Salim hocayı Mükerrerem Efendi ziyaret etmiş ve mektep hayatı bu sayede başlamıştı. Yazar Şerife’nin evliliğe adım atacağı zaman dilimini de Salim hocaya yapılan bir diğer sürpriz ziyaret ile anlatmaya başlar. Bu ziyareti yapan kişi sarı konağın sahibi Kâşif Efendi’dir. Bu durumu yazar şöyle açıklar:

“On sene evvel Mükerrerem Efendi, bugün de Kâşif Efendi.”

Kâşif Efendi Şerife’nin artık evlilik yaşının geldiğini ve kendisine uygun Şehremanetinde memurluk görevi yapan bir gencin kendilerine içgüveysi olarak gelmek istediğini anlatır. Tüm bu durum Salim hocanın gizli bir serveti olduğuna inanan halkın bilinçaltının eseridir aslında. Salim hocanın bu durum karşısındaki çaresiz halini yazar şöyle ifade eder:

“O gece annesiyle Şerife Salim hocayı derin derin mütefekkir gördüler. Sonra birden ihtiyar adam, Şerife’ye baktı, baktı bir şeyler söylemek için dudakları kıpırdandı. Söylemedi. Yutkundü ve bir çocuk gibi iki elleriyle başını tutarak hüngür hüngür ağladı.”

İşe karar verilince mahalleli ısrarla Salim hocaya yüklenir ve sakladığı gizli mirası ile kızına güzel bir düğün yapması gerektiğini ifade eder. Aslında varı yoğu bir evi bir dükkânı olan bu adam çareyi evini ipotek etmekte bulacaktır. 2 gün boyunca dükkânını kapalı tutan Salim hoca koynundan bir kese çıkarır ve Şerife’nin önüne fırlatarak “Evi ipotek ettirdim.” Der. Fakat toplumsal önyargının kolay kolay değiştirilemeyeceğini gözler önüne seren yazar bize bu durumu şu cümlelerle açıklar:

“ Bu haber mahallede intişar eder etmez hemen her ağızdan aynı cümle çıktı.:

-Hilekâr herif... Doğrubasmaz bu, masraf etmemek için ne âlâ yol bulmuş!... dediler.”

Eserde bu bölümden sonra Salim hocanın ipotek ettiği evinin borcunu nasıl ödeyeceğine dair endişeleri ve kızına iyi bir düğün yapamayacak olmanın verdiği kederi ile Şerife'nin ilk defa kendisi için alışveriş edip dikiş dikmesi adeta bir tezat oluşturacak biçimde verilir. Salim hoca için elem bitmeyecektir. Nitekim eşi Salim hocaya gelin odasının alınması gerektiğini anlattığında gelin odasından bihaber olan adam utançla eşi ve kızından kaçır hale gelecektir. Tüm bunlar sonucu düğün gecikir, damat sabırsızlanır ve mahalle halkının servet sahibi bildikleri Salim hocaya husumeti artarak devam eder. Salim hocanın çaresizliğini yazar bize inilti sözcüğü ise oldukça güzel bir biçimde anlatır:

“O gün Salim hoca dükkânının önünde bir ayna konsolun, iki kanepeler ile altı sandalyenin, bir kilimle bir çift şamdanın geçirildiğini gördü ve başının üstünde tavan akşama kadar mütemadi bir enîn ile gıcırdadı.”

Yazar evlilik safhasını Şerife'ye uygun bir düğün portresi çizer. Mahallenin malı olan Şerife yine emanet giysiler, kira ile alınmış bir taç ve eğreti eşyalar ile düğün yapar. Şerife tam anlamıyla eğreti bir gelin olmuştur.

Düğünden bir hafta sonra Salim hoca dükkânının önünde otururken yukarıdaki paragrafta verdiğimiz iki kanepeler ile bir ayna konsol ve altı sandalyenin emaneten alındığı yere geri döndüğünü görür. Damat bu duruma içerlemeyi ve hala kayınpederinin zengin olduğuna inandığından “Hakkı var, eğer bu kadar tasarrufa riayet etmeseydi o kadar para biriktirebilir miydi? “ der.

Yazar eserin son paragrafından önce Salim hocanın artık para biriktirdiğinden söz eder. Fakat Salim hoca servetine servet katmak için değil ipotek altında olan evinin borcunu ödemek için para biriktirecektir.

Eserin sonu adeta daha bebekken başlayan bir adanmışlığın kahramanı olan Şerife'nin kaderinin bu olduğunu anlatır niteliktedir. Şerife dükkânda kendisine eşya ödünç verenlere karşı mihnet borcunu ödemek için dikiş gider ve herkese yardıma koşmaya devam eder. Mahalleli artık Şerife'nin bebeğini beklemektedir. Şadiye hanımın şu cümlesi Şerife'nin bebeğinin de kendisi gibi ortak bir kaderi olabileceğini bize aksettirir: “Beraber emziririz değil mi? Sütkardeşi olsunlar...” Burada aklımıza eserin başında Şerife'nin annesinin bir komşu çocuğunu emzirdiği sahne ve Şerife'nin mahzun bakışlar gelir. Yazar eserin başından sonuna kadar aslında bir geriye dönüşlü bir sahne çizer.

Halit Ziya Uşaklıgil'in bu hikâyesinin ana kahramanı her ne kadar Şerife de olsa babası Salim hoca önemli bir figür olarak hikâyede yer alır. Dürüst fakir ve imkânı oldukça harcama yapan bir insan olan Salim hoca toplum tarafından sahtekâr, zengin ve cimri damgası yemiş birisi olarak göze çarpar.

1966 yılında Yol dergisinde hikâyeyi tahlil eden Mehmet Kaplan Salim hoca ve kızı Şerife'yi şöyle anlatır:

“Salim hoca ve Şerife eski Müslüman mahallesinin ezdiği, yamyassı ettiği insanlardır. Çevre onların bütün hayatına hükmeder. Dünyalarının son derece dar, kültürlerinin son derece basit olması, onlarda ferdi şahsiyetin gelişmesine engel olmuştur.”

Kaplan Halit Ziya'nın realist görünmek için böyle bir mahalle tablosu çizdiğini ifade eder ve bu mahalle tasvirine itiraz eder:

“Eski Türk mahalle hayatı, bir attar ve kızı için dahi bu kadar donuk, monoton ve neşesiz değildi. Ben Anadolu'da eski bir kasabada, kapalı bir mahalle içinde doğdum; ilk çocukluk günlerim orada geçti.

Ailem orta halli bir aile idi. Uzaktan o günleri düşününce, monoton, acıklı, can sıkıcı hayatın içinde bin bir teferruattan doğan, zengin, şiir dolu anların bulunduğunu hatırlıyorum. En güzel masallar ve rüyalar fakir kulübelerinde doğmuştur” (Kaplan, 1966: 15).

Hikâyede “o” anlatımı yazar, anlatıcı ve gözlemci bakış açısı kullanılmıştır. Yazar realizm gereği esere müdahalede bulunmaz. Hikâyenin adından başlayarak içeriğinde yer yer toplumsal eleştirilere yer verilir. Mesela vakıf kelimesi daha çok mal ve mülk için kullanılırken burada Şerife için kullanılmıştır. Eserde bir diğer dikkat çeken husus Şerife’nin nesnelere ile kıyasıdır:

İkide birde dükkâna haber gelir: ‘Şerife hanım bize gelsin...’ (...) Her gün birkaç kere tekrar eden bu terane onun için ‘on paralık zencefil’ yahut ‘iki tane Hindistan cevizi’ kabilinden bir sipariş hükmündedir”

Eserin kahramanı Şerife ile Halit Ziya’nın Raife Molla hikâyesindeki Raife Molla birbirine benzemektedir. Bu iki hikâyenin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ifade eden Fevziye Abdullah Tansel bu durumu şöyle açıklar:

“Raife Molla şahsiyet itibari ile Şerife’ye çok yakın bir tarzda tasvir edilmiştir. Hatta iki hikâye birbirini tamamlayıcı mahiyettedir; Şerife’yi Raife Molla’nın gençliğini temsil eden bir şahsiyet gibi alırsak, hikâyenin insicamı bozulmaz.” (Tansel: 1940: 159)

Başlığı aslında temasını yansıtan bu eser bir durum hikâyesi olduğundan belirli bir sonla bitmez. Yine Tansel tarafından Halit Ziya Uşaklıgil’in en beğenilen ve realist üslupta kaleme alınmış hikâyelerinden kabul edilen Mahalleye Mevkuf Türk hikâyeciliği ve Halit Ziya’nın hikâyede türünde de en az romandaki kadar başarılı olduğunu gözler önüne seren bir örnek niteliği taşır.

KAYNAKÇA

1. **Solgun Demet**, (Haz: Dilek Sođanođlu), Özgür Yayınları:236, İstanbul, 2006
2. HUYUGÜZEL, Ömer Faruk; “**Halit Ziya Uşaklıgil –Edebiyatımızın Zirvesindekiler**”, Akçağ Yayınları:597, Ankara, 2010
3. KAPLAN, Mehmet; “Halit Ziya Usaklıgil (1866–1945) Mahalleye Mevkuf”, **Yol dergisi**, 20 Mart 1966.
4. ASLAN, Hanifi; “Halit Ziya Uşaklıgil’in Hikâyelerinin Tematik İncelemesi”, Doktora Tezi, Ankara, 2008